

MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE, LITERE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOLOGIE

REZUMATUL
TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. habil. DIANA CÂMPAN

Student-doctorand:

RODICA ILEANA STAN

ALBA IULIA

2024

**MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE, LITERE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOLOGIE**

ROMULUS RUSAN. STUDIU MONOGRAFIC
(REZUMAT)

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. habil. DIANA CÂMPAN

Student-doctorand:

RODICA ILEANA STAN

ALBA IULIA

2024

CUPRINS

INTRODUCERE	p. 6
CAPITOLUL I. Romulus Rusan - o istorie personală și istoria colectivă	p. 16
I.1. O istorie personală - repere din povestea vieții	p. 16
I.1.1. Portretul unei familii. Anii de formare.....	p. 16
I.1.2. Perioada studiilor universitare - complexul „originii nesănătoase”.....	p. 24
I.1.3. Schiță de autoportret psihologic și autoportret literar - istoric.....	p. 27
I.2. Cuplul Ana Blandiana - Romulus Rusan: istorie familială, proiecție literară și istorie colectivă	p. 31
I.2.1. Începuturile cuplului sub semnul romantismului tineresc.....	p. 31
I.2.2. Spațiul libertății și al creativității literare.....	p. 35
I.2.3. „Imperativul istoriei colective”.....	p. 40
I.2.4. Romulus Rusan în memoria contemporanilor.....	p. 41
I.3. Memorialul de la Sighet - „Memoria ca formă a justiției”	p. 46
I.3.1. Proiectul Sighet - Fundația Academia Civică, Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului.....	p. 46
I.3.2. Colecțiile Memorialului Sighet - De la istoria orală la istoria scrisă.....	p. 51
I.3.3. Școala de Vară de la Sighet - „Școala Memoriei”.....	p. 55
I.3.4. Scriitori în temnițele comuniste.....	p. 57
I.3.5. Romulus Rusan - editor și istoric.....	p. 61
CAPITOLUL II. Romulus Rusan - de la proza scurtă spre literatura de frontieră	p. 64
II.1. Prozatorul Romulus Rusan	p. 64
II. 1.1. Scurtă contextualizare istorică și culturală a anilor '80.....	p. 64
II.1.2. Proza anilor '80 - de la conformism la libertate creatoare.....	p. 67
II.1.3. Proza scurtă sub semnul modernității - Roua și bruma	p. 70
II.1.3.1. Critica socială - proza cu accente subversive.....	p. 71

II.1.3.2. Ipostaze ale „omului nou” - „Stările” societății comuniste.....	p. 76
II.1.3.3. Proza analitică - în căutarea adevăratei identități.....	p. 86
II.1.3.4. Viziunea comună a lui Romulus Rusan în <i>Roua și bruma și Cauze provizorii</i>	p. 97
II.1.4. Texte umoristice cu scop terapeutic - Cauze provizorii	p. 103
II.1.4.1. Parodiarea limbajului de lemn. Valențele ironice ale numelor.....	p. 107
II.1.4.2. De la evenimente banale la sondarea profunzimii interioare.....	p. 110
II.1.4.3. În căutarea „cuvintelor-lacrimi”.....	p. 117
II.2. America ogarului cenușiu	p. 120
II.2.1. Literatura de călătorie - câteva precizări teoretice și critice.....	p. 120
II.2.2. Contextul istoric al publicării jurnalului de călătorie <i>America ogarului cenușiu</i>	p. 122
II.2.3. Campusul universitar și provincia americană.....	p. 124
II.2.4. Descoperirea Americii de Nord în cincizeci de zile - demitizare și reconstrucție.....	p. 132
II.2.5. Natura americană - spectacol și revelație.....	p. 137
II.2.6. Greyhoundul - personaj simbolic, companion și protector.....	p. 143
II.2.7. Aspecte ale receptării critice ale jurnalului <i>America ogarului cenușiu</i>	p. 148
II.3. O călătorie spre marea interioară	p. 152
II.3.1. Destinul unei „cărți fără noroc”.....	p. 152
II.3.2. Jurnal de călătorie, eseu de filosofia istoriei și de istoria artei.....	p. 154
II.3.3. Călătoria culturală de tip enciclopedic.....	p. 157
II.3.3.1. Tradiția Premiului Herder, muzică și istoria muzicii.....	p. 158
II.3.3.2. Istorie, arheologie, literatură, artă.....	p. 162
II.3.3.3. Religie, sociologie, lingvistică.....	p. 168
II.3.4. Scriitorul Romulus Rusan - călător prin labirintul mediteranean: demitizare și reemitizare.....	p. 173
II.3.5. Pledoarie pentru artă ca formă de supraviețuire în raport cu timpul.....	p. 181
II.3.6. Călătoria literară - aventură, portrete literare, tablouri naturale și citadin.....	p. 183
II.3.6.1. Aventură și personaje literare.....	p. 183
II.3.6.2. Tablouri literare descrise artistic.....	p. 190

II.3.7. Aspecte ale receptării critice a memorialisticii de călătorie a lui Romulus Rusan.....	p. 192
CAPITOLUL III. Romulus Rusan - omul timpului său și jurnalistul de dincolo de timp	
său. Migrația dinspre jurnalism către literatura confesivă.....	p. 196
III.1. Începutul activității publicistice.....	p. 196
III.1.1. Contextul istoric, social, cultural al anilor 1948-1989. Câteva repere.....	p. 196
III.1.2. Cultura sub controlul comunismului - aspecte generale.....	p. 199
III.1.3. Debutul în presa clujeană „Steaua” (1954).....	p. 200
III.1.4. Activitatea la „Tribuna” (1957-1968).....	p. 206
III. 2. Reportajul literar - <i>Râul ascuns</i> și <i>Expres '65</i>	p. 208
III.2.1. Locuri și oameni - <i>Râul ascuns</i>	p. 210
III.2.2. Valențele artistice ale descrierii în reportajul literar.....	p. 218
III.2.3. Lumea Căilor Ferate - <i>Expres '65</i>	p. 220
III.2.4. Istoria și reportajul sub control politic.....	p. 224
III. 2.5. Valențe literare și meditative în reportajul literar din <i>Expres '65</i>	p. 227
III.3. Dialoguri cu Sens - interviuri culturale.....	p. 229
III.3.1. Contextul istoric al <i>Convorbirilor subiective</i>	p. 229
III.3.2. Știință și artă în <i>Convorbiri subiective</i>	p. 232
III.3.3. Știință și formare umanistă.....	p. 234
III.3.4. Artă, teatru și film, istorie și educație.....	p. 236
III.3.5. Dezvăluiri despre Brâncuși - <i>O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana</i>	p. 241
III.3.6. Manipulare și dezinformare.....	p. 243
III.3.7. De la reporter la interviuat.....	p. 245
III.4. Filmul - de la spectacolul de divertisment la artă.....	p. 249
III.4.1. Filmul, de la pasiune la cronică de film.....	p. 249
III.4.2. În apărarea filmului mut - <i>La început n-a fost cuvântul</i>	p. 253
III.4.3. <i>Arta fără muză</i> - cronici și interviuri.....	p. 256
III.4. 4. Filme, actori, mari regizori - <i>Filmar</i>	p. 260
III.4.5. Literatura și filmul.....	p. 265
III.4.6. Cronică de film de tip eseistic.....	p. 274

III.5. Activitatea civică, publicistică, istorică a lui Romulus Rusan, după 1989..	p. 279
III.5.1 Activitatea civică a lui Romulus Rusan în anii '90.....	p. 279
III.5.2. Rolul societății civile în <i>Permisul de pieton</i> (1997-2000).....	p. 281
III.5.3. Istoria recentă în articole. Pledoarie pentru adevăr și memorie (1996-2016)..	p. 283
CONCLUZII.....	p. 286
BIBLIOGRAFIE.....	p. 299
ANEXE.....	p. 315

Rezumat

Cuvinte cheie: *Romulus Rusan, Ana Blandiana, jurnalism, memorialistică, jurnal de călătorie, proză scurtă, critică literară, istorie, Memorialul Sighet, studiu monografic.*

Prin **studiul monografic** dedicat vieții și activității literare a scriitorului **Romulus Rusan** (13 martie 1935- 8 decembrie 2016) ne-am propus să readucem în discuție personalitatea complexă a omului de cultură, publicistului, scriitorului, istoricului, precum și aspectele esențiale ale biografiei, relevante pentru activitatea literară, jurnalistică și pentru activitățile civice, instituționale. Raportarea istorică, socială, politică și culturală se face la cea de-a doua jumătate a secolului XX și ajunge până în prezent (prin mărcile culturale lăsate de scriitor și prin efectele operei de referință), dar ne vor sta în atenție și aspecte istorice esențiale care au influențat anii copilăriei și adolescenței lui Romulus Rusan (1930-1950).

Noutatea acestui studiu monografic constă în sintetizarea activității creatoare și de cercetare istorică a lui Romulus Rusan: reconstituirea profilului publicistului, configurarea portretului scriitorului, identificarea elementelor și structurilor artistice definitorii pentru profilul scrierilor literare și publicistice, precum și ipostazierea istoricului-inițiator și constructor, alături de soția sa, scriitoarea Ana Blandiana, al Memorialului Sighet, editor al colecțiilor Bibliotecii Sighet, conferențiar și curator al diverselor expoziții cu tematica istoriei comunismului (1993-2016). Nota de inovație și de specificitate a acestui demers monografic este dată de abordarea vieții și operei lui Romulus Rusan, printr-o constantă contextualizare istorică, socială, politică și

culturală, cu scopul evidențierii influențelor evenimentelor formatoare și social-istorice asupra întregii activități creatoare, printr-o cercetare aprofundată a operelor literare și memorialistice, în principal, dar și a publicisticii și a activității editoriale de istorie recentă, precum și prin studiul bibliografiei critice.

Alegerea temei a apărut din necesitatea de a sintetiza portretul biografic și creator al lui Romulus Rusan - scriitor, jurnalist cultural, istoric și personalitate activă civic, care nu s-a bucurat de o vizibilitate foarte pronunțată și nici de cuvenita receptare exegetică extinsă asupra întregului creației sale, însă care a marcat fundamental conștiința câtorva generații de oameni de cultură.

Principalul argument care ne motivează demersul este faptul că, deși de-a lungul anilor 1960-2024 au fost publicate articole, studii și recenzii dedicate scrierilor lui Romulus Rusan de către critici și istorici literari consacrați (între care îi menționăm pe: Alex Ștefănescu, G. Dimisianu, Mircea Anghelescu, Eugen Simion, Dan Cristea, Mircea Zăciu, Valeriu Cristea, Dumitru Micu, Ioan Holban, Ion Pop, Mircea Popa, Dan C. Mihăilescu, Diana Vrabie), nu a fost realizat un studiu critic mai amplu, de consistență monografică, extins, unitar, asupra întregii creații a scriitorului. Referindu-ne la **stadiul actual** al cercetărilor critice, remarcăm, în diacronie, numeroase articole și exegeze critice, începând cu *Râul ascuns*, semnat de Virgil Ardeleanu (în „Steaua”, mai 1963) și până la cronica lui Dan C. Mihăescu, *Viața ca un scenariu de road-movie* (în revista „Orizont”, nr.8/august 2022)¹. Totodată, putem menționa și numărul special al revistei „Mișcarea literară”, anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, publicație apărută la Bistrița, care reunește studiile și articolele a cincisprezece critici și profesori despre activitatea de la Memorialul Sighet, precum și despre volumele de proză și jurnalele de călătorie, două fragmente din memorialistica lui Romulus Rusan (*Plecarea la Veneția, Fragmentar*), un interviu realizat de Octavian Silivestru despre Memorialul Sighet (*Centrul Europei de unde se agață harta în cui*), o scurtă biobibliografie și un album foto - Romulus Rusan.

Prin urmare, alegerea temei a avut la bază trei **motivații**: în primul rând, faptul că, până în prezent, nu s-a realizat un studiu monografic dedicat scriitorului Romulus Rusan; în al doilea rând, imperativul necesarei revizitări și reconfigurării a profilului scriitorului în contextul amplu al istoriei literare, cu accentele importante date de publicarea cunoscutului jurnal de călătorie, *America Ogarului Cenușiu* (1977), a celor două volume de proză scurtă - *Roua și bruma* (1982),

¹ <https://www.blandianarusan.ro/romulus-rusan/referinte-critice/> (accesat la data de 13 mai 2024).

Cauze provizorii (1983) și a trilogiei, *O călătorie spre marea interioară* (volumul I - 1986, volumul al II-lea - 1988, volumul al III-lea - 1990); în al treilea rând, motivația personală de a așeza în centrul de interes o personalitate culturală locală, un scriitor născut în Alba Iulia, care, deși a trăit de-a lungul vieții în mai multe orașe (Aiud, Cluj-Napoca, București, Comana), a păstrat mereu legătura cu spațiul natal.

Ipoteza de la care pornim este aceea că destinul creator al unui scriitor este influențat, atât de mediu, familie, educație și de anumite evenimente în formarea personalității și caracterului, cât și de contextul istoric, politic, cultural, social. Astfel, ne propunem să evidențiem faptul că, activitatea creatoare a lui Romulus Rusan reflectă, pe lângă epigeneză, amprenta vremurilor, dar și perspectiva atemporală prin viziunea înaltă a creatorului asupra existenței, istoriei, religiei, artei: operele literare au fost publicate între 1977 - 1990, adică în plină perioadă marcată de semnele opresive ale comunismului; activitatea publicistică a reprezentat o constantă a manifestărilor publice (1954 - 2016); activitatea istorică, editorială, instituțională a fost posibilă după Revoluția din 1989, când libertatea cucerită a permis recuperarea memoriei rezistenței în fața abuzurilor și crimelor comunismului (1993-2016).

Corpusul este alcătuit din volumele care se încadrează în aria literaturii: volumele de proză scurtă - *Roua și bruma* (1982), *Cauze provizorii* (1983) și jurnalele de călătorie - *America ogarului cenușiu* (1977), trilogia, *O călătorie spre marea interioară* (volumul I - 1986, volumul al II-lea 1988, volumul al III-lea 1990), precum și volumele rezultate în urma activității publicistice: reportajul literar - *Râul ascuns* (1963) și *Expres '65* (1964), cele două volume de interviuri - *Convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana* (1972) și *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana* (1976). Activitatea de critică de film și eseistică pe marginea activității regizorale este grupată în volumele, *La început n-a fost cuvântul. Eseuri despre arta și autorii filmului* (1977), *Arta fără muză. Filmele și martorii lor* (1980), *Filmar* (1984). Totodată, volumul *Permis de pieton* (2000) oglindește tranziția postdecembristă în articole sociale, istorice, culturale (din 1997-2000). Volumul publicat postum (*Istorie, memorie, memorial sau Cum se construiește un miracol*, 2017) reunește articolele lui Romulus Rusan despre istoria recentă, conferințe și studii istorice, interviuri pe tema comunismului.

Interesul nostru a fost centrat pe opera literară, dar caracterul monografic ne-a impus identificarea elementelor specifice ale destinului personal al lui Romulus Rusan, povestea

cuplului Ana Blandiana - Romulus Rusan, implicarea în istoria colectivă, precum și activitatea publicistică desfășurată constant, în care am descoperit, deseori, valori specifice literaturii, precum și o perspectivă permanent racordată la cultura universală. Fragmentele de jurnal publicate postum de soția lui Romulus Rusan, scriitoarea Ana Blandiana, vor oferi o bază substanțială de documentare, în ceea ce privește anii de școală, debutul, primele întâlniri ale celor doi tineri, cenzura și fondul literar în anii comunismului, schimbarea mentalităților după 1989. Bineînțeles, eșantionul de lucru a cuprins și critica de specialitate, istorii literare, exegeze publicate în reviste de profil.

Metodologia cercetării este dată de folosirea, individuală sau combinată, a mai multor metode specifice unui asemenea demers monografic: cercetarea biografică (investigarea vieții și evenimentelor familiale, a influențelor care au modelat opera literară, jurnalistică și de cercetare istorică), contextualizarea istorică (plasarea scriitorului și a operei sale în contextul istoric, politic și cultural al epocilor pentru a înțelege influențele, limitele impuse de cenzură în perioada comunistă sau libertatea creatoare), hermeneutica (tematică, de identificare, ideatică a operelor literare, evidențierea elementelor stilistice și a tehnicilor literare), analiza comparativă (studiul comparativ al operelor lui Romulus Rusan, raportate la operele altor scriitori contemporani lui sau ale predecesorilor, cu scopul descoperirii similitudinilor și diferențelor, pentru a identifica viziunea personală, nota originală), analiza intertextuală (explorarea conexiunilor și referințelor dintre scrierile scriitorului și alte texte literare, inclusiv sursele de inspirație și influențele altor texte), abordările psihanalitice (aplicarea teoriei psihocritice pentru a analiza motivațiile, conflictele și elementele subconștiente transpuse în operele scriitorului), precum și studierea receptării critice (pentru a investiga modul în care au fost interpretate operele literare, jurnalistice, istorice de către critica profesionistă și de către alți receptori avizați - profesori, istorici, scriitori, cu scopul identificării modificării percepției acestora de-a lungul timpului).

Caracterul științific al acestui studiu este susținut de bibliografia aferentă temei, care conține: istorii literare, studii de teorie și de critică literară, eseuri critice, exegeze, dicționare de mitologie și simboluri, tratate de istoria artelor, studii de psihanaliză și psihocritică, emisiuni culturale, podcast-uri, filme documentare, aplicând o grilă personală de interpretare și analiză a textelor autorului, precum și o selecție a studiilor teoretice care să ne susțină direcțiile interpretative.

Obiectivele prezentului demers de cercetare sunt multiple: realizarea unui studiu monografic sintetizator al multipleror domenii de manifestare creatoare - literatură (proză scurtă, memorialistica de călătorie), publicistică (recenzii, critică de film, presă culturală, socială, politică, istorică) – și completată de o reconstrucție a poveștii de viață a lui Romulus Rusan, de povestea de dragoste *pe* viață a celor doi scriitori, Ana Blandiana - Romulus Rusan și de implicarea în istoria colectivă. Aspectul literar se află în prim-planul atenției noastre, identificăm elementele biografice și contextuale care au interferat cu planul creației literare și urmărim să reliefăm trăsăturile jurnalului de călătorie și ale prozei scurte, viziunea personală a scriitorului care a încorporat elemente biografice, istorice, mitologice, literare, religioase etc., fragmente de jurnal personal (publicate postum de soția sa, scriitoarea Ana Blandiana), precum și sistematizarea activității publicistice, atât de diverse și îndelungate (1954-2016), concomitent cu activitățile publice, socio-istorice, de după Revoluția din 1989.

Memorialistica de călătorie amplifică grila de interpretare, pornind de la contextul istoric și politic al călătoriilor în SUA și în țările de pe malul Mediteranei, lectura și analiza implică un sincretism necesar, validat prin bogatul conținut ideatic și livresc, prin constantele referințe ale scriitorului la lumea liberă americană imaginată din cărți și din filme (*America ogarului cenușiu*) și prin conexiunile constante cu Antichitatea greacă și latină, cu mitologiile greacă, romană, egipteană, cu istoria, cu succesiunile civilizațiilor, cu arhitectura, geografia, muzica, sociologia, lingvistica, istoria religiei și a artelor plastice (trilogia - *O călătorie spre marea interioară*). Am considerat necesară activarea unui instrumentar complex, pentru decodificarea și interpretarea jurnalelor de călătorie am apelat la aspecte din critica tematologică, din teoria imaginarului, filosofie, istorie, mitologie, teoria mentalităților, precum și la abordarea psihocritică, cu scopul identificării „mitului personal”, îmbinând perspectiva literară cu cea fenomenologică și cu hermeneutica. Ne-am propus, așadar, o evidențiere a caracterului literar al jurnalelor de călătorie îmbogățite cu vaste informații culturale, ceea ce impune o interpretare pluridisciplinară și interdisciplinară.

În ceea ce privește structurarea și organizarea studiului monografic, acesta cuprinde trei capitole, cu subcapitolele aferente, precedate de cuprins și introducere, urmate de concluzii și direcții de cercetare viitoare, informații susținute vizual de anexele cu fotografii de familie și fotografii realizate în vizita la domiciliul familiei Rusan, mulțumită amabilității și sprijinului oferit cu generozitate de soția lui Romulus Rusan, scriitoarea Ana Blandiana (aprilie 2024),

precum și fotografiile realizate în vizita Muzeului Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, Sighetu Marmăției (august 2023); în final, fotografiile diplomelor premianților concursurilor desfășurate, sub egida lui Romulus Rusan, organizate postum de poeta Ana Blandiana, sub patronajul Fundației Academia Civică, în colaborare cu alte instituții și edituri (preluate de pe site-ul www.blandianarusan.ro).

În ordinea clasică a unui studiu monografic, primul capitol, **ROMULUS RUSAN - O ISTORIE PERSONALĂ ȘI ISTORIE COLECTIVĂ**, reconfigurează, esențial, destinul *omului* Romulus Rusan: **I. O istorie personală - repere din povestea vieții** înfățișează genealogia și portretul familiei Rusan, anii de școală și perioada studiilor universitare, al doilea subcapitol, **Cuplul Ana Blandiana - Romulus Rusan: istorie familială, proiecție literară și istorie colectivă**, prezintă relația de iubire și viața cuplului, Ana Blandiana - Romulus Rusan, în societatea comunistă și în lumea liberă, evidențiind contopirea biograficului în plan literar. Cutremurul din 4 martie 1977 a determinat plecarea celor doi soți din București în satul Comana și descoperirea unui „paradis al scrisului”, ceea ce a însemnat un timp dedicat creației, prin integrarea în spațiul privilegiat al naturii. Cel de-al treilea subcapitol, **Proiectul Sighet - Fundația Academia Civică, Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului**, prezintă schimbările provocate de Revoluția din 1989, ce a declanșat o modificare de paradigmă existențială prin manifestările civice ale celor doi scriitori: participarea la acțiuni publice ale solidarității în vederea transformării reale a societății, constituirea Alianței Civice, a Fundației Academia Civică, înființarea Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, din Sighetu Marmăției. Romulus Rusan s-a implicat activ și asumat într-o activitate editorială foarte bogată (cărți de istorie, memorii, mărturii, studii, conferințe, *Cartea Morților* etc.), dedicată istoriei comunismului, în ipostaza directorului Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului. Totodată, a inițiat Școala de Vară de la Sighet, 17 ediții (1998-2014), cu scopul de a împărtăși tinerilor adevărul prigoanei comuniste.

Folosind ca metodă de studiu biografismul și ca surse de documentare diferitele fragmente de jurnal publicate postum de soția sa, Ana Blandiana, grupate pe website-ul www.blandianarusan.ro, precum și volumul *Istorie, memorie, memorial sau Cum se construiește un miracol*, dar și documente puse la dispoziția noastră, cu multă generozitate, de către distinsa Doamnă Ana Blandiana, am selectat evenimentele esențiale ale copilăriei marcate de al Doilea Război Mondial, ale adolescenței și ale tinereții constrânse de instaurarea comunismului, care au

creat complexul „originii nesănătoase” (așa cum a fost identificat scriitorul în timpul regimului comunist). Un rol aparte l-a avut cuplul Ana Blandiana și Romulus Rusan, căruia am încercat să îi acordăm o privire mai atentă, urmărind modul în care iubirea și devotamentul celor doi scriitori au creat, de-a lungul celor cincizeci și șase de ani, mediul spiritual fertil al unor creații, i-au ajutat să depășească temerile unei lumi duplicitare, perioadele de interdicție sau de supraveghere, oglindite în jurnalul Anei Blandiana, *Mai-mult-ca-trecutul. Jurnal 31 august 1988 - 12 decembrie 1989*, precum și în alte volume: *Cartea cu delfini*, *Soră lume*, *Fals tratat de manipulare*. Totodată, împreună fiind, au reușit să nu renunțe, în fața opoziției manifestate de anumite autorități sau de forțe ale vechiului regim comunist, la transformarea închisorii Sighet în muzeul Memorialului Sighet și să formeze o echipă capabilă să asigure buna funcționare a muzeului, care a devenit loc de studiu și descoperire pentru mii de români și vizitatori sau cercetători din întreaga lume.

Schimbarea contextului istoric după 1989 a însemnat o adevărată eliberare de constrângerile sistemului totalitarist, iar situația politică nou creată a făcut posibil formarea Alianței Civice și manifestările care au creat societatea civilă activă și implicată, care să contribuie activ la construirea democrației autentice. Romulus Rusan și Ana Blandiana au făurit o instituție culturală și istorică prin realizarea proiectului Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet. Romulus Rusan a condus, din 1994 până în 2016, Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului, împlinindu-și, astfel, vocația de cercetător și istoric. A organizat și coordonat activități educative, Școala de Vară de la Memorialul Sighet, constituind o componentă esențială a viziunii responsabile asupra adevărului istoric care poate schimba mentalități. În 2006, a fost membru al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România, în cadrul căreia a scris capitolele: „Cronologia și geografia represiunii comuniste” și „Recensământul populației concentraționare. 1945-1989”, care au apărut în volum, cu același titlul, în 2007 (Editura Academia Civică, colecția „Ora de istorie”, 2007)².

Scriitoarea Ana Blandiana, persoana care l-a cunoscut cel mai bine, însoțitoarea și confidenta de-o viață, a constatat că elementele comune pentru activitatea literară și activitatea istorică, instituțională, au fost „seriozitatea și perfecționismul”, atribute care l-au făcut un mare stilist, din punct de vedere literar și artistic, în timp ce în domeniul istoriei au determinat o concepție vizionară asupra Memorialului Sighet, încât să dureze și să funcționeze într-o formă

² <https://www.blandianarusan.ro/romulus-rusan/biobibliografie/> (accesat în 26 februarie 2024).

optimă (podcast-ul *Portret Romulus Rusan I*)³. Distincțiile acordate scriitorului Romulus Rusan - Premiul UNESCO România pentru toleranță etnică și confesională (noiembrie 2000), Premiul „Adrian Marino” la Salonul Gaudeamus (Cluj, 2002), Premiul revistei „Cuvântul” (București, 2006) - dovedesc recunoașterea activității de istoric, impactul social al instituțiilor create⁴.

Capitolul al II-lea, **ROMULUS RUSAN - DE LA PROZA SCURTĂ SPRE LITERATURA DE FRONTIERĂ**, cel mai bogat analitic și interpretativ, prezintă operele publicate de scriitor din aria literaturii. Pornind de la o contextualizare istorică și critică, în subcapitolul **II.1.1. Scurtă contextualizare istorică și culturală a anilor '80** schițăm atmosfera vieții literare și culturale, modificările impuse de tezele din iulie 1971, „revoluția culturală” impusă de Ceaușescu, ce a dus la scindarea lumii literare: unii scriitori s-au supus directivelor oficiale, în timp ce alții au refuzat dogmatismul oficial. Vom urmări să identificăm trăsăturile prozei neomoderniste - experimentul, construcțiile narrative elaborate, textualizarea, autenticitatea, precum și literatura deschisă spre postmodernitate - fragmentarism, pasișă, ironie, intertextualitate, parodie. Toate aceste trăsături le vom folosi ca o grilă de interpretare a textelor de proză scurtă, publicate în această perioadă: *Roua și bruma* (1982) și *Cauze provizorii* (1983).

Subcapitolul **II.1.3. Proza scurtă sub semnul modernității - Roua și bruma** urmărește trei aspecte: în primul rând, critica socială în texte cu accente subversive (de exemplu, *În forum*, *După nuntă*, *Vică și frânghia*); în al doilea rând, ipostazele „omului nou”, identificabile „stărilor” societății comuniste: pe de-o parte, oamenii puterii și oportuniștii, pe de altă parte, populația reprezentată prin toate categoriile profesionale; în al treilea rând, textele analitice (de exemplu, *Celălalt*, *Ochiul*, *Natură moartă*) construite pe relația cu timpul, cu vârstele omului, angoasa morții, visul ca modalitate de defulare a unui subconștient abisal, ca formă de cunoaștere a umbrelor interioare.

Subcapitolul **II.1.4. Texte umoristice cu scop terapeutic - Cauze provizorii** se axează pe maniera în care prozatorul Romulus Rusan avea să se detașeze de falsitatea relațiilor interumane în spațiul citadin și rural, prin ironie și umor: spitalul comunist (*SIS2PIP2*), lipsa alimentelor (*Time out*, *Găina urbană*), scindarea societății (*În vizită*, *Escaladă*). Prin comic de situație, de moravuri, de nume și de limbaj, scriitorul depășește tarele unei lumi prin zâmbet ironic, uneori, chiar parodic. Vom urmări maniera scriitorului de a critica, în registru parodic, limbajul de lemn

³Cristian Pătrășconiu, *Reziliența prin cultură. Portret Romulus Rusan I*, Editura Spandugino, 29 octombrie 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=JmuQAhFiXjA> (accesat 5 ianuarie 2024).

⁴*Ibidem*.

al oportuniștilor, înregimentați ai unui sistem al aparențelor, măcinați de invidii profesionale sau meschinării colegiale. Totodată, urmărim, și în volumul *Cauze provizorii*, dimensiunea psihologică a unor situații banale în căutarea asiduă a semnificațiilor majore ale vieții: problematica identității (*Clipa eternă*) și valențele psihanalitice ale visului (*Telefonul din vis*).

Subcapitolul **II.2. America ogarului cenușiu** este destinat jurnalului american. Elaborăm câteva precizări teoretice referitoare la literatura de ficțiune, textele nonliterare și literatura de frontieră (jurnale, memorii, scrisori), folosind ca sursă teoretică lucrarea lui Silviu Iosifescu, *Literatura de frontieră*, delimitând între literatura mărturisirilor și literatura de călătorie. O altă lucrare la care am apelat, *Statele Unite ale Românilor. Cărțile călătoriilor românești în America în secolul XX* a lui Dorian Branea, ne-a fost extrem de utilă, deoarece partea a doua a lucrării sintetizează călătoriile din perioada comunistă - *Traseele libertății 1947-1989*. Ne-am raportat la contextul istoric și politic, când cuplul Ana Blandiana - Romulus Rusan a plecat la bursa din Iowa City, în perioada 1973-1974, folosind ediția digitală din 2015, de la Editura LiterNet, cu prefața intitulată sugestiv „Reflecții la a patra ediție”, deoarece explică punctual condițiile în care celor doi scriitori li s-a permis de către autoritățile comuniste să plece din țară, salvarea manuscrisului din cutremurul din 4 martie 1977, precum și intenția scriitorului când a planificat transfigurarea în cuvânt scris a „evadării” în lumea liberă americană: dorința de a oferi o imagine onestă asupra Americii anilor '70. Experiența americană va însemna: campusul universitar din Iowa City și provincia americană (prima parte) și traseul epuizant în cincizeci de zile, „Ocolul Americii”, care va implica un proces de demitizare și remitizare a metropolelor americane (de exemplu, San Francisco, Austin, Washington, New York), descoperirea unor orașele care le amintesc de civilizația europeană (Taos, Flagstaff). Vom analiza modalitatea inspirată prin care Romulus Rusan va transpune literar descoperirea frumuseții naturii americane într-un topos de o frumusețe unică: Marele Canion și Niagara. Totodată, am cercetat cum „ogarul cenușiu” devine companion, „casă pe roți”, spațiu de analiză socială, de consemnare a observațiilor și impresiilor febrile și autentice. Trecem în revistă aspecte ale receptării critice ale cunoscutului jurnal, începând cu prima recenzie a lui Lucian Raicu, *Reportaj și meditație*, din 4 august 1977, până la ultimul text critic semnat de Dan-Liviu Boeriu, *După 50 de ani. America ogarului cenușiu*, din 27 august 2022, (www.blandianarusan.ro), cu scopul de a prezenta interesul criticii de specialitate, de-a lungul celor șase ediții.

Următorul subcapitol, **II.3. O călătorie spre marea interioară**, urmărește „destinul unei cărți fără noroc”, așa cum a considerat-o Ana Blandiana, deoarece ultimul volum nu a fost publicat, după 1990, întrucât interesul lui Romulus Rusan s-a concentrat în manifestările civice și în realizarea Memorialului Sighet, după 1993. Am analizat tipologia acestui jurnal de călătorie, cu un traseu planificat de Romulus Rusan, în vederea realizării acestei cărți atipice: memorialistică, eseu de filosofia artei și de istoria artei, întrucât multiplele manifestări ale artelor vor ghida peregrinarea scriitorilor prin cele treisprezece țări de pe malul Mediteranei. Astfel, cei doi călători scriitori vor descoperi, spre exemplificare, că Viena, nu înseamnă numai tradiția Premiului Herder, pretextul oficial al călătoriei, dar este și orașul muzicii. Austria, Turcia, Grecia, Egiptul vor fi descoperite cultural: istorie, arhitectură, arheologie, literatură, biserici și mănăstiri, muzee, spații dedicate artei, religie, dar și observații sociologice și lingvistice. Spațiile consacrate mitologic le vor confirma sau infirma orizontul de așteptare, încât vor trece de la planul livresc, mitologic, la realitatea modernă a anilor '80. Prin urmare, un fir principal care conduce călătorii este arta, Romulus Rusan se va dovedi, în pasajele contemplative provocate de impresionantele și durabilele opere ale spiritului creator, încrezător în forța artei de a depăși vremurile, modele, stăpânirile vanitoase ale acestei lumi (**II.3.5. Pledoarie pentru artă ca formă de supraviețuire în raport cu timpul**).

Un alt aspect important care ne-a direcționat grila de interpretare este identificarea elementelor discursului literar, al literarității, care înscrie textul în literatura de călătorie (Silvian Iosifescu). Astfel, subcapitolul, **II.3.6. Călătoria literară - aventură, portrete literare, tablouri naturale** surprinde fragmente semnificative pentru descrierile spectaculoase ale naturii, personaje pitorești, specifice unei mentalități, unui popor, precum și evenimentele neprevăzute sau abaterile de la traseul stabilit, ce au oferit textului o dimensiune aventuroasă, cu suspans și dinamism. În seria personajelor, un loc aparte îl ocupă Pif, mașina-casă, personaj-simbolic. Receptarea critică a călătoriei „spre marea interioară” este prezentată în ultimul subcapitol, evidențiind semnificațiile bogate ale textului remarcate de criticii literari (între ei, Mircea Angheliescu, Dan Cristea, Adrian G. Romilă, Alexandru Ruja, Diana Vrabie ș.m.a.).

Cel de-al treilea capitol, **ROMULUS RUSAN - OMUL TIMPULUI SĂU ȘI JURNALISTUL DE DINCOLO DE TIMPUL SĂU. MIGRAȚIA DINSPRE JURNALISM CĂTRE LITERATURA CONFESIVĂ**, se înscrie în aria largă a jurnalismului. Primul subcapitol, **III.1. Începutul activității publicistice**, urmărește activitatea publicistică a lui

Romulus Rusan, după o contextualizare istorică și politică a anilor 1948-1989, debutul în primul an de studenție, în 1954, la revista „Steaua”, urmat de ipostaza redactorului de la „Tribuna” (1957-1968), în contextul sfârșitului „obsedantului deceniu”, când viața presei culturale din Cluj Napoca a permis o relativă liberalizare, față de controlul aspru al cenzurii la București, după cum mărturisește Romulus Rusan în articolul, *Steaua și Tribuna*. Cel de-al doilea subcapitol, **III.2. Reportajul literar - Râul ascuns și Expres '65**, prezintă textele care sunt marcate de influența ideologicului oficial (muncitorul, șantierul, noile realizări etc), dar fondul reportajelor și referințele la istorie, accentele discursului din zona literaturii trădează viziunea creatorului format în orizontul culturii libere. Textele din *Râul ascuns* anunță un stilist al descrierilor, iar în *Expres '65*, reporterul înfățișează lumea ceferiștilor ca pe o armată, inserând pasaje meditative pe tema timpului, personaje simbolice cu roluri asumate într-un angrenaj sincronizat, de o simplitate care oglindește profunzimi definitorii.

Al treilea subcapitol, **III.3. Dialoguri cu sens - Interviuri culturale**, prezintă cele două volume de interviuri realizate de cuplul de scriitori Ana Blandiana - Romulus Rusan, *Convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana* (1971) și *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana* (1976). Interviurile sunt dialoguri culturale libere de recomandările oficiale, cu personalități din lumea universitară și artistică, pe teme literare, științifice, istorice, despre film și literatură. De exemplu, în primul volum al interviurilor, Romulus Rusan evocă portretele lui Nicolae Bălcescu (*Un palide oaspe calcă din Sicilii*), a lui Emil Racoviță (*A ști sau a nu ști*), Lucian Blaga (*Albastrul Lancrăm*), Nicolae Labiș (*Băiatul din fotografii*). Ana Blandiana dezbate teme lingvistice și filosofice cu lingvistul Al. Rosetti, cu filosoful D. D. Roșca, cu italianistul A. Balaci. Cel de-al doilea volum de dialoguri democratice aduce în prim-plan interviul atipic, *O discuție la Masa Tăcerii*, al lui Romulus Rusan cu doisprezece martori contemporani ai lui Brâncuși (de la oameni simpli, pietrarul Ioan Alexandru, până la sculptori, colaboratori - de exemplu, Mac Constantinescu, prietenul și criticul de artă, V. G. Paleologu). Totodată, în finalul acestui subcapitol, am înfățișat ipostaza de interviuat a lui Romulus Rusan și a Anei Blandiana, în special a dialogurilor pe marginea activității de la Memorialul Sighet.

Subcapitolul dedicat activității de cronică de film, **III.4. Filmul, de la spectacolul de divertisment la artă**, oglindește o bogată activitate de critică și cronică cinematografică: filme, regizori, actori: *La început n-a fost cuvântul. Eseuri despre arta și autorii filmului* (1977), *Arta*

fără muză. Filmele și martorii lor (1980) și *Filmar* (1984). Pasiunea pentru film și cultură s-a transformat, de-a lungul unei activități de peste treizeci de ani, într-o analiză pertinentă, cu complexe referințe culturale ale producțiilor cinematografice, începând cu primele filme, până la producțiile deceniului al optulea. Interesul lui Romulus Rusan s-a îndreptat spre filmul de artă, vizionate în deceniile 7 și 8 comuniste la cinematecă, deoarece a dorit să înțeleagă și să delimiteze realizările artistice valoroase, fiind preocupat de marii regizori, cu impact major în istoria filmului, cum sunt, de exemplu, Fellini, Tarkovski, Wajda. Un alt aspect reluat insistent este legătura dintre literatură și film, modul în care ecranizarea reușește să devină film de artă. Vom urmări maniera personală a lui Romulus Rusan de a concentra, în texte de tip critică de film, eseuri cu o perspectivă pluri-artistică, deoarece filmul reprezintă o manifestare sincretică, care implică o abordare multidisciplinară.

Ultimul subcapitol, **III.5 Activitatea civică, publicistică, istorică a lui Romulus Rusan**, include analiza unor articolele publicate după Revoluția din 1989, cu un caracter preponderent istoric, social, educativ, evidențiind importanța atitudinii societății civile, capabile prin sancționarea abuzurilor și manipulărilor să contribuie, semnificativ, la formarea democrației autentice. Articolele publicate în „România Liberă”, în perioada 1997-2000, grupate în volumul *Permisul de pieton*, apărut în 2000, au urmărit abaterile de la o conduită democratică, de la civilizația liberă, lupta pentru implementarea valorilor culturale europene.

Prin urmare, studiul monografic dedicat lui Romulus Rusan explorează detaliile semnificative din viața și opera lui Romulus Rusan, evidențiind ipostaza scriitorului, a publicistului, secvențial a istoricului, cu scopul înțelegerii condiției scriitorului în perioada comunistă, precum și a actantului în consolidarea identității culturale românești. Prin intermediul unor analize riguroase ale lucrărilor literare și jurnalistice, alături de o cercetare a activității sale în cadrul Fundației Academiei Civice și al Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighetu Marmației, acest demers monografic sintetizează complexitatea și importanța moștenirii lăsate de Romulus Rusan.

Astfel, cercetarea noastră urmărește conturarea unui portret al omului și scriitorului Romulus Rusan, precum și evidențierea impactului său asupra memoriei colective, oferind o perspectivă comprehensivă asupra unui destin intelectual complex, om al timpului său, dar și creator și gânditor care a depășit limitările societății printr-o libertate spirituală consolidată prin lectură, studiu, cercetare și pasiunea pentru artă și cultură. Fără pretenția de a realiza o cercetare

exhaustivă, accentul esențial propus vizează zona literaturii și valorile artistice identificate în prozele scurte, memorialistica de călătorie și cea confesivă, precum și în articolele și cronicile de film unde „mâna scriitorului” este evidentă.

În prezentul studiu monografic am urmărit să reaşezăm în atenția cititorilor contemporani, unitar, destinul emblematic al omului, scriitorului, jurnalistului ROMULUS RUSAN, cu scopul de a configura o perspectivă îmbogățită asupra personalității complexe a intelectualului și creatorului, surprinzând mecanismul intern al creației, complexitatea și adâncimea orizontului cultural, precum și încadrarea constantă a activităților desfășurate de-a lungul vieții în rama timpului istoric pe care l-a traversat. **Concluziile** studiului monografic au confirmat direcțiile de cercetare inițiale.

Fără exagerări subiective, cu un ton obiectiv, bazându-ne și pe interpretările exegeților consacrați, putem afirma că numele lui Romulus Rusan rămâne legat, pentru majoritatea cititorilor și criticilor literari, de renumitul jurnal *America ogarului* cenușiu, deși trilogia *O călătorie spre marea interioară*, care a beneficiat de o mai superficială receptare critică și de mai puțin interes public, deoarece istoria a ocupat atenția tuturor în anii '90, este o scriere mult mai complexă și mai bogată în semnificații, nemeritând să fie marginalizată. Prin urmare, proza și literatura de călătorie îl poziționează pe Romulus Rusan în rândul scriitorilor autentici ai culturii naționale din a doua jumătate a secolului XX. Reeditarea, în cadrul Editurii Spandugino, în perioada 2019-2022, în colecția „Distinguo”, a principalelor volume (interviuri literare, proza scurtă și jurnalele de călătorie, cronică de film, volumul de articole, conferințe, interviuri pe teme istorice) semnate de Romulus Rusan, trădează interesul renăscut al cititorilor și al criticii de specialitate actuale, aspect care nu poate decât să creeze un reconfortant sentiment de însănătoșire culturală.

Aducem sincere mulțumiri distinsei Doamne Ana Blandiana, care ne-a susținut permanent în elaborarea prezentei lucrări și ne-a pus la dispoziție, cu generozitate, informații și materiale din arhiva familiei.

BIBLIOGRAFIE

1. Bibliografie de referință

a) În volume:

- Blandiana, Ana, Romulus Rusan, *Convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana*, București, Editura Albatros, 1971.
- Blandiana, Ana, *Fals tratat de manipulare*, București, Editura Humanitas, 2013.
- Blandiana, Ana, *Soră lume*, București, Editura Humanitas, 2020.
- Blandiana, Ana, *Mai-mult-ca-trecutul. Jurnal. 31 august 1988-12 decembrie 1989*, București, Editura Humanitas, 2023.
- Rusan, Romulus, *Râul ascuns*, prefață de Al. I. Ștefănescu, București, Editura pentru Literatură, 1963.
- Rusan, Romulus, *Expres '65*, București, Editura Tineretului, 1963.
- Rusan, Romulus, *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana*, București, Editura Eminescu, 1976.
- Rusan, Romulus, *La început n-a fost cuvântul*, București, Editura Meridiane, 1977.
- Rusan, Romulus, *America ogarului cenușiu*, București, Editura Cartea Românească, 1977.
- Rusan, Romulus, *Arta fără muză*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Rusan, Romulus, *Roua și bruma*, București, Editura Cartea Românească, 1982.
- Rusan, Romulus, *Cauze provizorii*, București, Editura Cartea Românească, 1983.
- Rusan, Romulus, *Filmar*, București, Editura Eminescu, 1984.
- Rusan, Romulus, *O călătorie spre marea interioară*, București, Editura Cartea Românească, volumul I - 1986, volumul II - 1988, volumul III - 1990.
- Rusan, Romulus, *Permisul de pieton*, București, Editura Cartea Românească, 2000.
- Rusan, Romulus (coord.) *Cartea morților*, studiu introductiv Romulus Rusan, colaboratori: Ioana Boca, Virginia Ion, Angela Bilcea, Andreea Cârstea, București, Fundația Academia Civică, 2013.
- Rusan, Romulus, *Brâncuși viu. O discuție la Masa Tăcerii*, Prefață de Barbu Brezian, Ediția a III-a revizuită, București, Fundația Academia Civică, 2016.

- Rusan, Romulus, *Istorie, memorie, memorial sau Cum se construiește un miracol*, cuvânt înainte de Ana Blandiana, Editor Ioana Boca, București, Fundația Academia Civică, 2017.
- Rusan, Romulus, *O discuție la Masa Tăcerii. Brâncuși viu*, Cuvânt înainte de Barbu Brezianu, Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Spandugino, 2019.
- Rusan, Romulus, *O călătorie spre marea interioară*. Prefața de Ana Blandiana, București, Editura Spandugino, 2019.
- Rusan, Romulus, *America ogarului cenușiu*, București, Editura Spandugino, 2022.
- Rusan, Romulus, *Permisul de pieton & Istorie, memorie, memorial sau Cum se construiește un miracol*, București, Editura Spandugino, 2022.
- Rusan, Rusan, *La început n-a fost cuvântul. Eseuri despre arta și autorii filmului δ Arta fără muză. Filmele și martorii lor δ Filmar*, Colecția Distinguo, București, Editura Spandugino, 2022.

b) În reviste:

- Blandiana, Ana, Rusan, Romulus, *Dialog despre felul cum s-a născut primul memorial al victimelor comunismului din lume*, apud Romulus Rusan, *Istorie, memorie, memorial sau Cum se construiește un miracol*, Cuvânt înainte Ana Blandiana, editor Ioana Boca, București, Fundația Academia Civică, 2017.
- Goșu, Armand, *Crimele comunismului: Cartea morților, o evaluare documentată*, „Revista 22”, nr. 1235, 19-25 noiembrie 2013.
- Rusan, Romulus, *Iubiți filmul, Zaharia Stancu?*, revista „Cinema”, anul VIII, nr. 10, 1970, pp. 10-11, <https://www.biblioteca-digitala.ro/?volum=2501-cinema-comitetul-de-stat-pentru-cultura-si-arta-consiliul-culturii-si-educatiei-socialiste-1963-1990-uniunea--tombrie-10-94-viii-1970> (accesat la data de 20 aprilie 2024).
- Romulus Rusan, *Cum am devenit editor*, București, februarie, 2016, <https://www.blandianarusan.ro/cum-am-devenit-editor/> (accesat în 2 februarie 2024).
- Rusan, Romulus, *Copil fiind...*, în revista „Steaua”, nr.2, 2017, p. 34. <http://revisteaua.ro/wp-content/uploads/Steaua-nr-2-din-2017.pdf> (accesat la data de 6 iulie 2021).

- Rusan, Romulus, *Steaua și Tribuna*, în „Viața Românească”, nr. 2/2017, <https://www.viataromaneasca.eu/revista/2017/02/steaua-si-tribuna/> (accesat la data de 30 august 2021).
- Rusan, Romulus, *La armată*, revista „Vatra”, nr. 1-2/2017, <https://www.blandianarusan.ro/la-armata/> (accesat la data de 12 noiembrie 2023).
- Rusan, Romulus, *Zile și nopți de școală*, revista „Convorbiri literare”, martie 2017, <https://www.blandianarusan.ro/zile-si-nopti-de-scoala/> (accesat la data de 31 Octombrie 2023).
- Rusan, Romulus, *Fragment dintr-o carte neterminată, Ale tinereții valuri...*, revista „Familia”, 2017, <https://www.blandianarusan.ro/ale-tineretii-valuri/> (accesat la data de 13 ianuarie 2024).
- Rusan, Romulus, *Fragmentar*, în revista „Mișcarea Literară”, nr.2-3/2017, p.42, https://crezerv.wordpress.com/2017/11/06/miscarea-literara-nr-2_3-2017/ (accesat la data de 28 aprilie 2022).
- Rusan, Romulus, *Geamantanul cu caiete*, în „Luceafărul”, nr. 11-12/2020, http://www.luceafarul-de-dimineata.eu/pdf/revista_LUCEAFARUL_DE_DIMINEATA_nr_11-12_2020.pdf (accesat la data de 17 aprilie 2022).
- Rusan, Romulus, *Fragmente de jurnal*, revista „România literară”, nr. 11/2020, <https://www.blandianarusan.ro/fragmente-de-jurnal/> (accesat la 13 ianuarie 2024).
- Rusan, Romulus, *Un om moderat* (Fragment dintr-o carte neterminată), în „Vatra”, nr. 1-2/2021, pp. 6-7. <https://revistavatra.org/2021/04/14/romulus-rusan-un-om-moderat-inedit/> (accesat la data de 15 mai 2022).
- Rusan, Romulus, *Cenzura de ieri și de azi*, <https://www.blandianarusan.ro/cenzura-ieri-si-azi-tabieturi-si-tabuuri/> (accesat la data de 10 februarie 2023).

2. BIBLIOGRAFIE CRITICĂ (în volume)

- ****Dicționarul General al Literaturii Române*, P-R, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006.

- ***Analele Sighet 6, *Anul 1948 – Instituționalizarea comunismului*, Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetul Marmației (19-21 iunie 1998), Editor Romulus Rusan, București, Fundația Academia Civică, 1998.
- Anghelescu, Mircea, *Lâna de aur, Călătorii și călătoriile în literatura română*, București, Editura Cartea Românească, 2015.
- Bazin, Andre, *Ce este cinematograful?*, Volumul I, Traducere de Andreea Rațiu, Andrei Rus, Gabriela Filippi, Andreea Chiper și Andrei Gorzo (coordonator), Notă asupra ediției și introducere de Andrei Gorzo, Iași, Editura Polirom, 2022.
- Băciuț, Nicolae, *O istorie a literaturii române contemporane în interviuri*, Volumul I, II, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005.
- Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969.
- Boldea, Iulian, *Ana Blandiana. Monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov, Editura Aula, 2000.
- Borges, Luis Jorge, *Aleph*, București, Ediția a II-a, Traduceri și note de Cristina Hăulică și Andrei Ionescu, Editura Polirom, 2011.
- Braga, Corin, *Morfologia lumilor posibile: Utopie, antiutopie, science-fiction, fantasy*, București, a Tracus Arte, 2015.
- Branea, Dorian, *Statele Unite ale românilor: cărțile călătoriilor românești în America în secolul XX*, București, Editura Humanitas, 2017.
- Brunea-Fox, F., *Reportajele mele 1927-1938*, Antologie, ediție îngrijită, note și postfață de Lisette Danie-Brunea, Iași, Editura Polirom, 2020.
- Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2005.
- Cesereanu, Ruxandra, *Călătorie spre centrul infernului. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Pitești, Editura Manuscris, 2018.
- Cioroianu, Adrian, *Cea mai frumoasă poveste. Câteva adevăruri simple despre istoria românilor*, București, Editura Curtea Veche, 2013.
- Chandar, Crishan, *Flacăra și floarea*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1953.

- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain (coord.), *Dicționar de simboluri*, București, Editura Artemis, 1995.
- Cristian, Vasile, *Literatura și artele în România comunistă*, București, Editura Humanitas, 2010.
- Cristian, Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, București, Editura Humanitas, 2011.
- Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Periplu umanistic*, București, Editura Sport-Turism, 1980.
- Doinaș, Ștefan Aug., *Fragmente despre alteritate*, în revista „Secolul 21: Alteritatea”, București, 1-7/2002.
- Duby, Georges, *Cele trei ordine sau imaginarul feudalismului*, Traducere de Elena-Natalia Ionescu și Constanța Tănăsescu, București, Editura Meridiane, 1998.
- Eco, Umberto, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, Traducere de Ștefania Mincu, Constanța, Editura Pontica, 1997.
- Grigorescu, Dan, *Marile Canioane*, Ediția a II-a, București, Editura Labirint, 1991.
- Grigorescu, Ioan, *Dilema americană. Spectacolul lumii*, București, Editura Cartea Românească, 1981.
- Eliade, Mircea, *Noaptea de Sânziene*, volumul II, București, Editura Minerva, 1991.
- Eliade, Mircea, *Tratat de istoria religiilor*, Prefață de Georges Dumézil, Cuvânt înainte al autorului, București, Editura Humanitas, 1992.
- Gheorghiuță, Viorel, *Et ego Sărata Pitești – Gherla Aiud. Scurtă istorie a devenirii mele*, Editura Marineasa, Timișoara, 1994.
- Ghițeanu, Serenela, *Cartea cu delfini. Convorbiri cu Ana Blandiana*, București, Editura Humanitas, 2021.
- Holban, Ioan, *Literatura română de azi: poezia, proza*, Iași, TipoMoldova, 2012.
- Iosifescu, Silvian, *Literatura de frontieră*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- Jung, Carl Gustav, *Opere complete 7. Două scrieri despre psihologia analitică*, Colecție coordonată de Vasile Dem. Zamfiresc, București, Editura Trei, 2003.
- Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 2004.
- Lascu, Ioan, *Generația '80. Un excurs istorico-critic*, Craiova, Scrisul Românesc Fundația – Editura, 2020.

- Lovinescu, Monica, *Unde scurte. Jurnal indirect*, București, Editura Humanitas, 1990.
- Marian, Rodica, *Identitate și alteritate*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005.
- Marino, Adrian, *Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română*, Iași, Editura Polirom, 1996.
- Manolescu, Nicolae, *Dreptul la normalitate: Discursul politic și realitatea*, București, Editura Litera, 1991.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralele 45, 2008.
- Marino, Adrian, *Al treilea discurs, Cultură, ideologie și politică în România, Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Marino, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, București, Editura pentru Literatura Universală, 1969.
- Marino, Adrian, *Politică și cultură, Pentru o nouă cultură română*, Iași, Editura Polirom, 1996.
- Micu, Dumitru, *Istoria literaturii române. De la creația populară la postmodernism*, București, Saeculum I. O., 2000.
- Mitchievici, Angelo, *Filmele care ne-au schimbat viața*, Cluj-Napoca, Editura EIKON, 2013.
- Modorcea, Grid, *Literatură și cinematograf. Convorbiri cu D. I. Suchianu*, București, Editura Minerva, 1986.
- Nedelciu, Mircea, *Tratament fabulatoriu, cu o prefață a autorului*, București, Editura Cartea Românească, 1986,
- Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, București, Editura Fundației PRO, 2006.
- Netea, Vasile, *Interviuri în literatura română. Mărturisirile mai multor generații*, Iași, Editura Junimea, 1983.
- Pachia-Tatomirescu, Ion, *Dicționar estetic-literar, lingvistic, religios, de teoria comunicației (concepte operaționale, „disciplinare” și interdisciplinare, la care se apelează frecvent în producerea și în „anatomia” textului)* Timișoara, Aethicus, 2003.

- Petcu, Marian, *Cenzura în spațiul cultural românesc*, București, Editura Comunicare.ro, 2005.
- Petreu, Marta, *Domni și doamne*, Iași, Editura Polirom, 2020.
- Pop, Ioan-Aurel, *Scurtă istorie a românilor*, București, Editura Litera, 2020.
- Popa, Marian, *Dicționar de literatură contemporană*, București, Editura Albatros, 1977.
- Popescu, Alice, *O socio-psihianaliză a realismului socialist*, București, Editura Trei, 2009.
- Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Timișoara, Editura Amacord, 2001.
- Regman, Cornel, *Patru decenii de proză literară românească*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004.
- Stănculescu, Călin, *Scritorii și filmul*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.
- Schilemann, Heinrich, *Pe urmele lui Homer*. Traducere și note Ion Roman. Introducere și comentarii Radu Florescu, București, Editura Meridiane, 1979.
- Schneider, Steven, Jay (coord.) *1001 de filme de văzut într-o viață*, București, RAO, 2019.
- Selejan, Ana, *Literatura română contemporană. Sinteze*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2003.
- Simion, Eugen, *Timpul trăirii, timpul mărturisirii...*, București, Cartea Românească, 1986.
- Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim. I. Există o poetică a jurnalului?*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.
- Storr, Anthony, *Freud*, Traducere din engleză de Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 1989
- Ștefănescu, Alex, *Istoria literaturii române contemporane: 1941 – 2000*, București, Editura Mașina de scris, 2005.
- Tarkovski, Andrei, *Sculptând în timp*, Traducere din limba rusă și note Raluca Rădulescu, ediție apărută cu sprijinul doamnei Alice Barb, București, Editura Nemira, 2015.
- Tănăsescu, Antoaneta, *Geo Bogza*, Prefață, notă asupra ediției, antologie, cronologie și bibliografie de Antoaneta Tănăsescu, București, Editura Eminescu, 1976.

- Winckelmann, Johann Joachim, *Istoria artei antice*, volumul I. Traducere de GH. I. Ciorogaru. Introducere de Dan Grigorescu. Postfață și note de Radu Florescu, București, Editura Meridiane, 1985.
- Zaciu, Mircea, *Rusan Romulus* în *Dicționarul scriitorilor români*, R-Z, București, Editura Albatros, 2002.
- Zamfir, Mihai, *Cealaltă față a prozei*, Editura Cartea Românească, București, 2006.
- Zancir, Ilie, *Fenomenul literar în presa românească între anii 1990-2000*, Iași, Editura Timpul, 2012.

STUDII ȘI ARTICOLE ÎN REVISTE (inclusiv în arhive electronice)

- <https://www.blandianarusan.ro/romulus-rusan/biobibliografie/>
- Angheliescu, Mircea, *America ogarului cenușiu*, în „România literară”, nr. 18-19, Anul LI, 26 aprilie 2019, <https://romanaliterara.com/2019/05/america-ogarului-cenusiu/> (accesat la data de 12 mai 2022).
- Angheliescu, Mircea, *Romulus Rusan, O călătorie spre marea interioară*, vol. 1-3, cu o Prefață de Ana Blandiana, în „România literară”, nr.8, Anul LII, 21 februarie 2020, <https://romanaliterara.com/2020/03/romulus-rusan/> (accesat la data de 14 iunie 2023).
- Angheliescu, Mircea, *Recitindu-l pe Romulus Rusan*, în „România literară”, nr. 41, Anul LIII, 1 octombrie 2021, <https://romanaliterara.com/2021/10/recitindu-l-pe-romulus-rusan/> (accesat la data de 20 aprilie 2023).
- Anton, Eugenia Tudor, *Fascinația cotidianului*, în „Viața Românească”, nr. 9, anul LXXIX, septembrie 1984, p. 810, https://adt.arcanum.com/en/view/ViataRomaneasca_1984/?query=eugenia+Tudor+Anton+Fascina%C8%9Bia+cotidianului&pg=809&layout=s (accesat la data de 12 martie 2022).
- Ardeleanu, Virgil, *Râul ascuns*, în revista „Steaua”, nr. 5, anul XIV, mai 1963, p. 123, https://adt.arcanum.com/en/view/Steaua_1963/?query=Virgil+Ardeleanu+R%C3%AEul+ascuns&pg=650&layout=s (accesat la data de 10 februarie 2022).
- Barna, Marius, Th., *Utopia impusă*, 2010, <https://www.youtube.com/watch?v=sMbnJWNQQU> (accesat la data de 6 aprilie 2023).

- Bălan, Ion Dodu, *Vocația autenticității*, în „România liberă”, nr. 11638-11663, Anul 40, 29 aprilie 1982, p. 148, https://adt.arcanum.com/en/view/RomaniaLibera_1982_04/?query=Ion+dodu+b%C4%831an+Voca%C8%9Bia+autenticit%C4%83%C8%9Bii&pg=147&layout=s (accesat la data de 9 martie 2023).
- Bergson, Henri, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, Ediția a II -a, traducere de Diana Morărașu, Studiu introductiv de Anton Adămuț, Institutul European Iași, 1998, https://monoskop.org/images/1/17/Bergson_Henri_Eseu_asupra_datelor_imediate_ale_constiintei_1998.pdf (accesat la data de 15 martie 2023).
- Blaga, Lucian, *Către cititori*, în revista „Cugetul românesc”, aprilie-iunie 1924, https://www.lucianblaga.eu/opere/poezii/catre_cititori.html (accesat la data de 6 mai 2023).
- Boeriu, Dan-Liviu, *După 50 de ani. America ogarului cenușiu*, în revista „Familia”, 27 august 2022, <https://revistafamilia.ro/?p=5425> (accesat la data de 5 iunie 2023).
- Betea, Lavinia, *Scandalul filmului Reconstituirea*, <https://historia.ro/sectiune/general/scandalul-filmului-reconstituirea-criticile-581803.html> (accesat la data de 19 decembrie 2022).
- Butnaru, Ana-Maria, *Despre memorie și poezie*, revista „Familia creștină”, nr. 2/2005, <https://www.blandianarusan.ro/despre-memorie-si-poezie-un-interviu-de-ana-maria-botnaru/> (accesat la data de 3 decembrie 2023).
- Cistelean, Al., *Romulus Rusan la Masa Tăcerii*, în „Discobolul”, nr. 226-227-228 (oct-nov-dec), Anul XIX, 2016, p. 11, <https://arhiveliterare.blogspot.com/2017/02/discobolul-oct-nov-dec-2016-aurel.html> (accesat la data de 10 ianuarie 2022).
- Codrescu, Grigore, *Cartea Morților – pomelnicul elitei românești interbelice*, revista „Plumb”, <https://www.memorialsighet.ro/revista-plumb-cartea-morilor-pomelnicul-elitei-romaneti-interbelice-5/> (accesat la data de 27 ianuarie 2024).
- Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 502, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf (accesat la data de 28 mai 2022).

- Constantinescu, Codruț, *America ogarului cenușiu*, în „Revista 22”, Anul XXIX, (1502), 3 septembrie 2019, <https://revista22.ro/cultura/america-ogarului-cenusiu> (accesat la data de 8 ianuarie 2023).
- Constantinescu, Codruț, *Despre marea interioară din 1982*, „Revista 22”, Anul XXXIII (1570), 14 iunie 2022, <https://revista22.ro/cultura/despre-marea-interioara-din-1982> (accesat la data de 3 iunie 2023).
- Cotuțiu, Cornel, *Lumea blândului ogar*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3(62-63), 2017, Bistrița, p. 35, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Cristea, Dan, *America ogarului cenușiu*, în revista „Luceafărul”, nr. 33, Anul XX, 13 august 1977, p. 52, https://adt.arcanum.com/en/view/Luceafarul_1977_02/?query=Dan+Cristea+America+ogarului+cenu%C8%99iu&pg=51&layout=s (accesat la data de 2 ianuarie 2023).
- Cristea, Dan, *O «carte fără noroc»*, în revista „Luceafărul”, nr.10/2020, http://www.luceafarul-de-dimineata.eu/pdf/revista_LUCEAFARUL_DE_DIMINEATA_nr_10_2020.pdf (accesat la data de 22 iunie 2023).
- Cristea, Valeriu, *Roua și bruma*, în „România literară”, nr. 22, Anul XV, 27 mai 1982, p. 198, https://adt.arcanum.com/en/view/RomaniaLiterara_1982_04-06/?query=valeriu+cristea+roua+%C8%99i+bruma&pg=197&layout=s (accesat la data de 10 decembrie 2022).
- Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editor Romulus Rusan, în românește de Delia Răzdolescu, București, Fundația Academia Civică, 2010, pp. 25-26. [Dennis-Deletant-Romania-Sub-Regimul-Comunist-Editia-a-III-A-Revazuta-Si-Adaugita.pdf](#). (accesat la data de 15 mai 2024).
- Diaconu, Gelu, *Interviu cu scriitorul Romulus Rusan despre cutremurul din 4 martie 1977*, <https://omiedesemne.ro/interviu-cu-scriitorul-romulus-rusan-despre-cutremurul-din-4-martie-1977/> (accesat la data de 1 decembrie 2023).
- Dimisianu, Gabriel, *Memorialul*, revista „România liberă”, nr. 27-28, 2017, <https://www.memorialsighet.ro/romania-literara-gabriel-dimisianu-memorialul/> (accesat la data de 25 ianuarie 2024).

- Dimisianu, G., *Ironie și candoare*, în „România literară”, anul XVIII, nr.10, 7 martie 1985, p.8, https://adt.arcanum.com/ro/view/RomaniaLiterara_1985_01-03/?query=Rom%C3%A2nia%20Literar%C4%83%20martie%201985&pg=219&layout=s (accesat la data de 22 ianuarie 2023).
- Dumitrescu, Aurelian Titu, *Proza scurtă – un gen în derivă?*, „Scânteia Tineretului”, 12 septembrie 1981, http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/scinteiatin/1981/09/scinteia_tineretului_1981_09_10045.pdf (accesat la data de 8 aprilie 2023).
- Holban, Ioan, *Stări*, în „Cronica”, nr. 37, Anul 17, 10 septembrie 1982, p. 362, https://adt.arcanum.com/en/view/Cronica_1982/?query=Ioan+Holban+St%C4%83ri&pg=361&layout=s (accesat la data de 25 noiembrie 2022).
- Holban, Ioan, *Textul ca «acoperiș» al vieții*, în „Cronica”, nr. 19, Anul XIX, 11 mai 1984, p. 162, https://adt.arcanum.com/en/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb2FuIEhvbGJhbiBUZUh0dWwgY2EgYWNvcGVyaVx1MDIxOSBhbCB2aWVcdTAyMWJpaSBcdTAwZWVuIENyb25pY2EgMTk4NCJ9&per_page=20 (accesat la data de 7 octombrie 2022).
- Holban, Ioan, *Porția de fericire a călătoriei*, în „România literară”, Anul 49, nr. 1/13 ianuarie, 2017, https://adt.arcanum.com/ro/view/RomaniaLiterara_2017_0103/?query=Rom%C3%A2nia%20literar%C4%83%202017&pg=15&layout=s (accesat la data de 25 ianuarie 2023).
- Hulber, Maria, *„Care frumusețe se poate vreodată povesti?”*, LaPunkt, iunie 2022, <https://www.lapunkt.ro/2022/06/care-frumuseti-se-poate-vreodata-povesti/> (accesat la data de 5 iunie 2023).
- Iliuță, Adrian, *În căutarea esenței artei filmului*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3(62-63), 2017, Bistrița, p. 26, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Iliuță, Ana-Maria, *Dreptul la memorie*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3(62-63), 2017, Bistrița, p. 32, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).

- Iosif. A., *Particule elementare. „Blocurile” fundamentale din care este construit universul*, „Scientia”, 10 mai 2022, <https://www.scientia.ro/fizica/58-fizica-nucleara/47-particulele-elementare.html> (accesat la data de 18 martie 2023).
- Lambriu, Steliu, *Istorie socială și memorie oficială. Dosarul „Grivița 33”*, revista „Xenopoliana”, Anul X, 2002, 1-4, p. 124, [Dosarul Grivita.pdf](#) (accesat la data de 20 februarie 2023).
- Lefter, Ion Bogdan, *Introducere în noua poetică a prozei*, „Neur Literatur”, Bukarest, 40. Jahrgang, Heft 8, August 1989, S. 36-42, <https://atelier.liternet.ro/articol.php?art=480> (accesat la data de 20 februarie 2023).
- Loreau, Dominique, *Arta simplității*, https://www.academia.edu/92411131/Arta_Simplitatii_Dominique_Loreau (accesat la data de 8 aprilie 2023).
- Marica, Valentin, *Pledoarie pentru o nouă lectură a volumului de debut Râul ascuns de Romulus Rusan*, în „Mișcarea literară”, Anul VI, nr. 2-3 (62-63), Bistrița, 2017, p. 30, http://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Micu, Dumitru, *Dimensiuni ale realului*, în „România Liberă”, Anul 42, nr. 12208/XLII, 23 februarie 1984, p.2, https://adt.arcanum.com/ro/view/RomaniaLibera_1984_02/?query=dumitru%20micu%20%3%AEn%20Rom%3%A2nia%20liber%C4%83%201984&pg=109&layout=s (accesat la data de 22 ianuarie 2023).
- Mihăilescu, C., Dan, *Viața ca scenariu de road-movie*, în revista „Orizont”, Anul XXXIV, nr. 8, august 2022, p.13, http://www.revistaorizont.ro/arhiva/august2022.pdf?fbclid=IwAR2zDF0ES0CqGA5QDH_z3Ue2-ANC0OVE_LgVF6N9i6jVt4G3CkScvUG0kIns (accesat la data de 5 iunie 2023).
- Morar, Mihai Gheorghe, *Despre America sau aventura în mișcare*, în „Mișcarea literară”, nr.2-3 (62-63), Anul XVI, 2017, Bistrița, p.13, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Moraru, Cornel, *America ogarului cenușiu*, în „Flacăra”, nr. 21, Anul 26, 21 iulie 1977, p.62, <https://adt.arcanum.com/en/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJjb3JuZWwgbW9yYXJ>

[1IEFtZXJpY2Egb2dhcnVsdWkgY2VudVx1MDIxOW11In0&per_page=20](https://www.memorialsighet.ro/banatul-azi-un-mare-constructor/) (accesat la data de 27 ianuarie 2023).

- Nușfelean, Olimpiu, *Reportajul literar – o specie aproape uitată?*, în „Mișcarea literară”, nr.2-3 (62-63), Anul XVI, 2017, Bistrița, p.1, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Nușfelean, Ionela-Silvia, *Pojghița dintre lumi e atât de fină*, în „Mișcarea literară”, nr. 2-3 (62-63), Anul XVI, 2017, Bistrița, p.37, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 23 mai 2024).
- Oproiu, Ecaterina, *Cultura ochiului și civilizația criticului*, în „Cinema”, nr. 8, Anul XVIII, august 1980, p. 24, <https://www.biblioteca-digitala.ro/?volum=2603-cinema-comitetul-de-stat-pentru-cultura-si-arta-consiliul-culturii-si-educatiei-socialiste-1963-1990-uniunea--gust-8-212-xviii-1980> (accesat la data de 12 mai 2024).
- Pătrășconiu, Cristian, *Reziliența prin cultură. Portret Romulus Rusan I*, Editura Spandugino, 29 octombrie 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=JmuQAhFiXjA> (accesat la data de 9 ianuarie 2024).
- Pătrășconiu, Cristian, *Reziliența prin cultură. Portret Romulus Rusan II*, Ana Blandiana, București, Editura Spandugino, 13 martie 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=LWCSXIws6-o> (accesat la data de 20 aprilie 2024).
- Pătrășconiu, Cristian, *Reziliență prin cultură – Portret Romulus Rusan III*, Spandugino Postcats, 22 iunie 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=o12X3lHXwKE> (accesat la data de 13 mai 2023).
- Pătrășconiu, Cristian, *Reziliență prin cultură – Portret Romulus Rusan IV*, Spandugino Postcats, 20 august 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=o12X3lHXwKE> (accesat la data de 13 mai 2023).
- Pătrășconiu, Cristian, *Un mare constructor*, în „Banatul, azi”, decembrie 2017, <https://www.memorialsighet.ro/banatul-azi-un-mare-constructor/> (accesat la data de 27 ianuarie 2024).
- Perva, Aurel, *Spectacol dedicat muncii și creației*, „Scânteia tineretului”, 1 mai 1980, p. 4, http://www.biblioteca-de-va.eu/periodice/scinteiatin/1980/05/sciteia_tineretului_1980_05_9622.pdf (accesat la data de 18 martie 2023).

- Pirandello, Luigi, *Unul, niciunul și o sută de mii*, LiterNautica, https://www.academia.edu/32515164/Luigi_Pirandello_Unul_niciunul_si_o_suta_de_mii (accesat la data de 20 martie 2023).
- Podoabă, Virgil, *Roua și bruma de Romulus Rusan*, în „Familia”, nr. 6, Anul 118, 1 iunie 1982, p. 116, <https://adt.arcanum.com/en/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ2aXJnaWwgcG9kb2FiXHUwMTAzIFJvdWEgXHUwMjE5aSBicnVtYSBkZSBSb211bHVzIFJlc2FuIn0&perpage=20> (accesat la data de 8 ianuarie 2023).
- Podosu, Ion, *O călătorie spre marea interioară: Imperii seculare, de Romulus Rusan*, „Mozaic”, Cluj-Napoca, Limes, 2016, <https://ebibliothecaseptentrionalis.wordpress.com/2016/11/20/o-calatorie-spre-marea-interioara-imperii-seculare-de-romulus-rusan/> (accesat la data de 21 iunie 2023).
- Pop, Ion, *Din geografie spre istorie și poveste*, în „Steaua”, nr. 5, Anul XXXIX, 1 mai 1988, p. 309, https://adt.arcanum.com/en/view/Steaua_1988/?query=Ion+Pop%2C+Din+geografie+spre+istorie+%C8%99i+poveste&pg=308&layout=s (accesat la data de 15 februarie 2023).
- Pop, Ion, *Un rămas bun lui Romulus Rusan*, în „Steaua”, nr. 1 (819), Anul LXVIII, ianuarie 2017, p. 22, <http://revistea.ro/wp-content/uploads/Steaua-nr-1-din-2017.pdf>, (accesat la data de 5 mai 2022).
- Pop-Vulcănescu, Rodica, *Un alt cavaler al tristei figuri*, în revista „AaRC”, <http://aarc.ro/articol/un-alt-cavaler-al-tristei-figuri>, (accesat la data de 20 aprilie 2022).
- Popa, Mircea, *Romulus Rusan - sufletul Academiei Civice și al Memorialului Sighet*, revista „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, Bistrița, p. 3, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Stănescu, Dorin, „*Acarul Păun*” s-a numit chiar Păun. Păun Ion în „Historia”, <https://historia.ro/sectiune/general/acarul-paun-s-a-numit-chiar-paun-paun-ion-580772.html> (accesat la data de 23 mai 2022).
- Popescu, Adrian, *Între mărturie și reflecție*, în „Tribuna”, nr. 33, Anul 21, 18 august 1977, p. 319, https://adt.arcanum.com/en/view/TribunaCultura_1977/?query=Adrian+popescu%2C+%

[C3%8Entre+m%C4%83rturie+%C8%99i+reflec%C8%9Bie&pg=318&layout=s](https://adt.arcanum.com/en/view/RomaniaLiterara_1977_07-09/?query=lucian+raicu+reportaj+%C8%99i+medita%C8%9Bie&pg=318&layout=s) (accesat la data de 2 mai 2022).

- Raicu, Lucian, *Reportaj și meditație*, în „România literară”, nr. 31, Anul 10, 4 august 1977, p. 104, https://adt.arcanum.com/en/view/RomaniaLiterara_1977_07-09/?query=lucian+raicu+reportaj+%C8%99i+medita%C8%9Bie&pg=103&layout=s (accesat la data de 27 aprilie 2022).
- Rațiu, Virgil, *Cartea neagră a morților comunismului*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, Bistrița, p. 7, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Rațiu, Virgil, *Despre o carte majoră Brâncuși viu. O discuție la Masa Tăcerii - interviuri și mărturii realizate de Romulus Rusan*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, Bistrița, p. 29, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Rădulescu, Marian, *Poezia unei lumi tragice – Nunta de piatră*, Editura LiterNet, mai 2019, <https://agenda.liternet.ro/articol/8982/Marian-Radulescu/Poezia-unei-lumi-tragice-Nunta-de-piatra.html> (accesat la data de 1 mai 2024).
- Raicu, Lucian, *Reportaj și meditație*, în „România literară”, Anul X, nr. 31, 4 august 1977, http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/romlit/1977/08/romania_literara_1977_08_31.pdf (accesat la data de 1 iunie 2023).
- Romilă, Adrian G., *America lui Romulus Rusan*, în „Convorbiri literare”, nr. 4 (280), Anul CLII, aprilie 2019, p.99, https://d56c82fa-293d-46a9-9b33-efe914beffb3.filesusr.com/ugd/6ef4f1_32e526d3459a49b3964551aa2c3853dc.pdf (accesat la data de 17 aprilie 2023).
- Romilă, Adrian G., *Marea interioară*, în „România literară”, nr. 10/2020, <https://romanaliterara.com/2020/03/marea-interioara/> (accesat la data de 12 iunie 2023).
- Ruja, Alexandru, *Marea călătorie*, în „Orizont”, nr. 3 (1655), Anul XXXII, martie 2020, p. 24, <http://www.revistaorizont.ro/arhiva/martie2020.pdf> (accesat la data de 9 martie 2023).
- Silvestri, Artur, *Romulus Rusan: Roua și bruma*, în „Luceafărul”, nr. 39, Anul XXV, 25 septembrie 1982, p. 110, <https://adt.arcanum.com/en/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJhcnR1ciBzaWx2ZXN0>

[cmkgUm9tdWx1cyBSdXNhbiBSb3VhIFx1MDIxOWkgYnJ1bWEifQ&per_page=20](http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/luceafarul/1978/04/luceafarul_1978_04_15.pdf)

(accesat la data de 8 decembrie 2022).

- Simion, Eugen, *Memoriale de călătorie*, în „Luceafărul”, nr. 15, Anul XXI, 15 aprilie 1978, p. 1
http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/luceafarul/1978/04/luceafarul_1978_04_15.pdf
(accesat la data de 29 mai 2023).
- Ștefănescu, Alex, *Floră spontană*, în „Luceafărul”, Anul XXI, nr. 1, 7 ianuarie 1978,
http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/luceafarul/1978/01/luceafarul_1978_01_1.pdf
(accesat la data de 1 iunie 2023).
- Țicu, Octavian, *Sub seceră și ciocan (VII) Revoluția culturală și «omul nou»*, 29 iunie 2020, moldova.europalibera.org [https://moldova.europalibera.org/a/sub-secer%C4%83-%C8%99i-ciocan-\(vii\)-revolu%C8%9Bia-cultural%C4%83-%C8%99i-omul-nou/30696426.html#:~:text=Singura%20tendin%C8%9B%C4%83%20de%20a%20feti%C8%99iza%20%E2%80%9Eomul%20nou%E2%80%9D%20ca,a%20automatiz%C4%83rii%2C%20a%C8%99a%20cum%20a%20fost%20Homo%20Sovieticus](https://moldova.europalibera.org/a/sub-secer%C4%83-%C8%99i-ciocan-(vii)-revolu%C8%9Bia-cultural%C4%83-%C8%99i-omul-nou/30696426.html#:~:text=Singura%20tendin%C8%9B%C4%83%20de%20a%20feti%C8%99iza%20%E2%80%9Eomul%20nou%E2%80%9D%20ca,a%20automatiz%C4%83rii%2C%20a%C8%99a%20cum%20a%20fost%20Homo%20Sovieticus) (accesat în 16 aprilie 2023).
- Țuțui, Marian, *Din istoria criticii de film din România, 1896-1947*, în „Studii și cercetări de istoria artei. Teatru, muzică, cinematografie”, serie nouă, t. 14 (58), p. 53–69, București, 2020, https://www.scia.istoria-artei.ro/resources/2020/SCIA.TMC-2020-05-Marian_Tutui-Critica_film_Romania_1896-1947.pdf (accesat la data de 6 mai 2024).
- Ungheanu, Mihai, *Holocaustul culturii române – (fragment) 1999*,
https://ia902503.us.archive.org/32/items/bolsevism/Mihai%20Ungheanu%2C%20%E2%80%9EHolocaustul%20culturii%20rom%C3%A2ne%E2%80%9D%20%28fragment%29%20%E2%80%93%201999_vladhoga_wordpress.pdf (accesat la data de 24 ianuarie 2024).
- Urian, Tudorel, *În căutatea lui Brâncuși*, în „Viața Românească”, nr. 10/2019,
<https://www.viataromaneasca.eu/revista/arhiva/viata-romaneasca-10-2019/> (accesat la data de 18 martie 2022).
- Urian, Tudorel, *Heureux qui, comme Ulysse*, în „Viața Românească”, nr. 3/2020,
<https://www.viataromaneasca.eu/revista/2020/04/heureux-qui-comme-ulyse/> (accesat la data de 2 martie 2023).

- Urian, Tudorel, *Filmele care contează*, revista „Viața Românească”, nr. 7-8/2022, <https://www.viataromaneasca.eu/revista/2022/08/filmele-care-conteaza/> (accesat la data de 16 aprilie 2024).
- Vieru, Cristian, *Conștiința și scriitura*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, Bistrița, p. 24, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Vieru, Elena, *Romulus Rusan în America ogarului cenușiu*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, Bistrița, p. 15, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Vrabie, Diana, *Reportajul ca tehnică literară*, <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1525> (accesat la data de 12 iulie 2022).
- Vrabie, Diana, *Romulus Rusan – un Ulise modern al călătoriei spre marea interioară*, 22 august 2020, <https://haisalut.ro/cronica-literara-romulus-rusan-un-ulise-modern-al-calatoriei-spre-marea-interioara/> (accesat la data de 21 iunie 2023).
- Zaciu, Mircea, *America de-a curmezișul*, în „România literară”, nr. 41/1977, p. 9, http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/romlit/1977/10/romania_literara_1977_10_41.pdf (accesat la data de 31 mai 2023).
- Zaciu, Mircea, *Romulus Rusan: Roua și bruma*, în revista „Steaua”, anul XXXIII, nr.5, mai 1982, Cluj-Napoca, p. 307, https://adt.arcanum.com/ro/view/Steaua_1982/?query=Mircea%20Zaciu%2C%20%2C%AEn%20Steaua%201982&pg=306&layout=s (accesat la data de 22 ianuarie 2023).
- Zavicsa, Andreea, *America filmului versus America realului sau pe platourile de filmare americane*, în „Mișcarea literară”, Anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, Bistrița, p. 19, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 16 aprilie 2023).
- Zăgoreanu, Radu, Ion, *Călătoriile interioare ale lui Romulus Rusan*, în Anul XVI, nr. 2-3 (62-63), 2017, Bistrița, p. 22, https://miscarealiterara.ro/imagini/ml23_17.pdf (accesat la data de 10 ianuarie 2023).

